

Globalisering på reträtt?

Är globaliseringens tidevarv över? Stannar världshandelns tillväxt av? Är det allvarligt och för vem i så fall? Mina svar är att världshandelns tillväxt sannolikt även framdeles blir måttlig på grund av Kinas försök till omorientering från exportledd tillväxt till inhemsk konsumtion, men att det kan uppvägas av fortsatt framväxt av globala värdekedjor och tekniska förbättringar. När världshandeln stagnerar blir konsekvenserna allvarliga. Inget har minskat världsfattigdomen lika snabbt och effektivt som fattiga länders deltagande i internationell handel. När handeln och globala värdekedjors tillväxt stagnerar minskar möjligheterna för fattiga länder att exploatera sina komparativa fördelar och genom egna strukturreformer minska fattigdomen.

Länder har blivit väsentligt mer öppna och internationaliserade de senaste 50 åren. Det beror på ändrad politik gentemot omvärlden men också på väsentligt sänkta kostnader för transporter och annan kommunikation, tekniköverföring m m. Från 1960-talet har utrikeshandeln i förhållande till BNP ökat från ca 25 procent till ca 60 procent i dag – en fenomenal öppning mot omvärlden för de flesta länder.¹

En tumregel har varit att utrikeshandeln i världen har vuxit betydligt snabbare än BNP. Under perioden 1986–2000 var 1 procents ökning av BNP förenad med 2,2 procents ökning av utrikeshandeln (summan av export och import av varor och tjänster). Detta förhållande – att handeln har brukat växa med minst dubbla BNP-takten – gäller inte längre. I samband med finanskrisen 2008–09 gick uppbromsningen än längre och världshandeln föll snabbare än BNP (mätt i USD, löpande priser). Figur 1 visar förändringen i BNP och exportens volym sedan 1950.

Efter finanskrisen upprätthöll nya tillväxtländer – främst de s k Brics-länderna – under några år sin BNP-tillväxt bättre än de gamla i-länderna, och de höll på så sätt även uppe tillväxten i världshandeln.² Under senare år har dock Brics-ländernas tillväxt mattats – särskilt Kinas sedan ca år 2010 – och håller sedan 2012 inte längre uppe tillväxten i världshandeln. De gamla i-länderna – som står för ca 60 procent av världsimporten – präglas av fortsatt matt tillväxt, särskilt i Europa.

¹ En allmän referens till de frågor som tas upp i artikeln är Hoekman (2015), och just dessa tal återfinns i Constantinescu m fl (2015). Horn (2015) beskriver och analyserar ändringar i multilateral och regional handelspolitik under den tid som täcks av denna artikel.

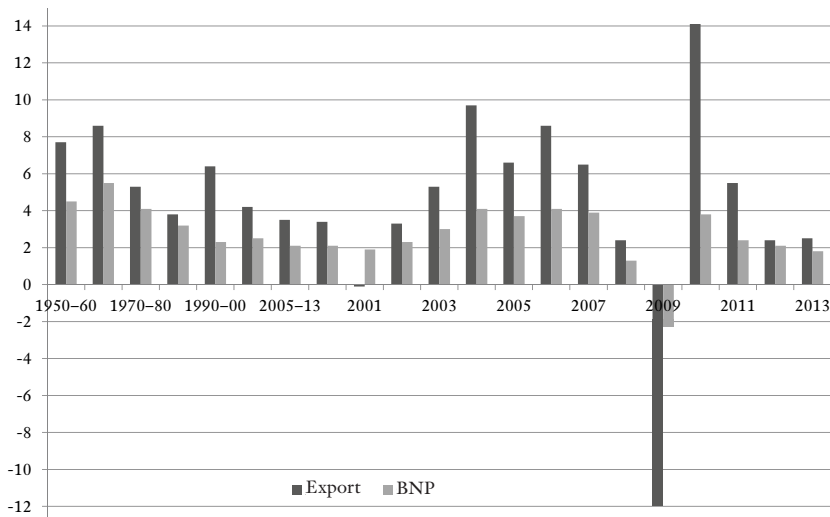
² Brics-länderna är Brasilien, Ryssland, Indien, Kina och Sydafrika. En benämning som bl a OECD hellre tycks vilja använda är *emerging markets* (tillväxtmarknader), som omfattar något fler länder.

CARL B HAMILTON

är f d professor vid Stockholms universitet och Handelshögskolan i Stockholm, statssekreterare i finansdepartementet, chefekonom i Handelsbanken samt bl a utskottsordförande i riksdagen (L). I dag är han knuten till Entreprenörskapsforum, Stockholm, och är särskild rådgivare till EU-kommissionens handelsdirektorat. Forskningsinriktningen är internationell ekonomi, särskilt utrikeshandel. carl.b.hamilton@entreprenorskapsforum.se

Ett stort tack för värdefulla synpunkter till Klas Eklund, Harry Flam, Henrik Horn, Håkan Nordström och Ulrika Stuart Hamilton.

Figur 1
Årlig procentuell
förändring av BNP
och varuexportvolym
i världen

Anm: Observera den ovanliga periodindelningen av tidsaxeln.

Källa: WTO (2015).

I dag, i början av år 2016, förstärks intrycket av att globaliseringen är på tillbakagång: Handeln med varor (mätt i volym) föll första halvåret 2015, och hela året 2015 förefaller få en lika låg tillväxt i världshandeln som krisåret 2009. Värdet av USA:s utrikeshandel blir lägre 2015 än 2014, trots en stigande konjunktur i USA. Kina – världens största handelsnation – redovisar en tillbakagång i både export och import år 2015, med ca 8 procent (genomsnitt av import och export). Tillbakagången i Kina gick därtill på tvärs med myndigheternas mål om 6 procents ökning för landets utrikeshandel 2015.³

Med lägre tillväxt i världens BNP är det föga förvånande att tillväxten i världshandeln har försvagats. Men världshandelns tillväxttakt förefaller att ha avstannat *mer* än vad som kan förklaras med enbart svagare BNP-tillväxt och konjunktur. Tillväxt i total efterfrågan och produktion – sammanfattat i BNP – som drivkraft för utrikeshandel förefaller att ha försvagats långsiktigt.

1. Ska vi bry oss?

Världshandelns lägre tillväxt och svagare relation till BNP är problematisk av flera skäl.

Svårare att öka välståndet

För det första innebär detta sämre möjligheter att öka välståndet genom utrikeshandel. Ett land som har komparativa fördelar i produktionen av vissa

³ Exporten under 12-månadersperioden från oktober 2014 till oktober 2015 minskade med 7 procent och importen med hela 19 procent. Se t ex *Financial Times* (2015).

varor och tjänster kan normalt utnyttja dessa genom utrikeshandel. När handel och tillväxt är nära sammankopplade kan ett land genom att öppna upp och delta mer i internationell arbetsfördelning och handel lättare öka sin produktion, dra upp sin egen tillväxttakt och därmed öka sitt välstånd. Ju mer öppen handeln är i de varor och tjänster som landet har komparativa fördelar i, desto effektivare användning kan landet få av sina resurser och därmed möjligt välstånd.

De bästa exemplen i modern tid är de sk asiatiska tigrarnas starkt exportledda tillväxt driven av tillverkning och export av kläder, skor, elektronik, leksaker m m till de då dynamiska marknaderna i Nordamerika, Europa och Japan. Det gäller främst Hong Kong, Sydkorea, Taiwan och Singapore under perioden 1970–90 och, senare, Kina. Dessa länders tillväxt har i dag mattats av, men det motverkas av hygglig tillväxt på annat håll i Asien, som Indonesien, Malaysia, Filippinerna, Thailand och Indien.⁴

Det räcker dock sällan med att enbart öppna upp för utrikeshandel, är bäst att tillägga. En förutsättning för att länder ska kunna exploatera sina komparativa fördelar brukar vara att de också gör inhemska reformer som möjliggör ett ökat utbud och bl a skaffar sig någorlunda pålitliga rätts-, finansierings- och betalningssystem. Kinas omläggning av sin ekonomi från slutet och helt inhemskt orienterad tillväxt, till exportledd dito, är kanske det bästa exemplet.

Framväxt av globala värdekedjor

För det andra: Under de senaste årtiondena har vi sett en förfining av den handelsdrivna tillväxten i världen genom framväxten av sk globala värdekedjor. Termen ”globala värdekedjor” ska fånga att en vara eller tjänst i sitt slutliga utförande är sammansatt av komponenter och tjänster från producenter i flera olika länder.

Kommerskollegium (2013a) har två illustrativa exempel på globala värdekedjor. Apples iPhone bokförs visserligen i handelsstatistiken som ”Made in China” eftersom monteringen av komponenter sker där, men mer än 60 procent av försäljningsvärdet hamnar i USA. Passagerarplanet Boeing 787 Dreamliner innefattar minst 43 olika leverantörer på 135 olika ställen i världen, bl a i Sverige (det rör sig om dörrarna). Närmare 70 procent av planetusentals komponenter görs utanför USA, som är Boeings hemvist. Knapptast en amerikansk produkt, alltså?

Mellan 1995 och 2008 beräknas världshandel som ingår i globala värdekedjor ha ökat med ca 11 procent per år, medan övrig, traditionell handel ökade med 8 procent per år. Handel som ägde rum inom globala värdekedjor beräknas ha ökat från ca 40 procent av världshandeln 1995 till drygt 50 procent 2008. Även om en viss minskning i handelstillväxten inom globala värdekedjor har noterats (Escait och Mirodout 2015), kan detta knappast ses som ett tecken på tillbakarullad globalisering, eftersom en samtidig ökning

⁴ Den intresserade kan t ex läsa Lau och Park (2015) och andra texter i tidskriften *East Asia Forum Quarterly*.

av handel i värdekedjor sker i Stillahavsasien och inom Europa (Veenendaal m fl 2015; Gagnes m fl 2015). Möjligen ser vi en trend mot mer av regionala värdekedjor.

Genom att delta i en global värdekedja har länder möjlighet att exploatera komparativa fördelar i enbart vissa delar av värdekedjan. Ett land kan därmed delta i internationell handel utan att först behöva bygga upp en fullständig och diversifierad infrastruktur för produktion och utrikeshandel.

För att sådana värdekedjor ska fungera i praktiken måste bl a transporter, hamnar, flygplatser och gränsadministration fungera både tillförlitligt och snabbt. För att åstadkomma ökad handel visar beräkningar att dessa egenskaper hos ett lands infrastruktur i dag är viktigare än att sänka traditionella tullar.⁵

Ett mått på graden av internationell integration är importens andel av ett lands förädlingsvärde i exporten, dvs den del av exportintäkterna som går till utländska löner och vinster satt i relation till det som totalt går till löner och vinster. För svensk del utgör ca 30 procent av förädlingsvärdet i exporten utländskt förädlingsvärde. Dessa andelar har varit i stort sett oförändrade sedan år 2000. För vissa branscher – som fordonsindustrin – består så mycket som ca 70 procent av förädlingsvärdet i exporten av förädlingsvärdet i importerade varor och tjänster (OECD 2015). Det är ett tidens tecken att Volvo inte längre marknadsför sina fordon som ”Made in Sweden” utan ”Made by Sweden”.

Den här sammantvinningen av import och export är ingalunda unik för Sverige, även om Sverige ligger något högre beträffande utländskt innehåll i exporten än jämförbara industriländer. Det är delvis en effekt av att vi är ett litet land som för vår egen produktion behöver mer av omvärldens utbud och efterfrågan än länder med stora hemmamarknader, som USA och Tyskland.

Merkantilism biter sig själv i svansen

Framväxten av globala värdekedjor har sedan 1990-talet fått viktiga konsekvenser för dels handelspolitikens politiska förutsättningar, dels effekten av växelkursförändringar.⁶

Genom utbredningen av globala värdekedjor har import ofta blivit en nödvändig förutsättning för export. Det i sin tur innebär att ett traditionellt exportmaximerande, merkantilistiskt synsätt på ett tydligt sätt kolliderar med importintressen. Framväxten av globala värdekedjor talar för frihandel i *båda riktningarna*. Handelsförhandlingar har brukat drivas av en politisk argumentation baserad på exportföretags världsbild och deras önskan om bättre marknadstillträde i andra länder. Med globala värdekedjor bör argumentationen för frihandel i båda riktningarna vara enklare och mer korrekt.

5 Se exempelvis Anderson och van Wincoop (2003).

6 Jag använder omväxlande termerna valutafall, depreciering och devalvering för samma sak: att ett lands valuta får ett lägre värde i förhållande till andra valutor.

Värdekedjornas dubbelriktade kraft för frihandel slår också mot traditionell tilltro till valutamanipulationer och effektiviteten hos devalveringar. En försvagad växelkurs fördyrar importerade varor och tjänster, bl a dem i inhemsk produktion, och fördyrar därmed export som innehåller denna import. Deltagande i globala värdekedjor försvagar därmed den traditionella – ofta kortsiktiga – stimulans-effekten av en svagare växelkurs.

Baserat på data för 46 länder för åren 1996–2012 uppskattar sålunda Ahmed m fl (2015) att en växelkursförändrings exportstimulerande effekt (dvs exportens elasticitet med avseende på växelkursen) har minskat med ca 40 procent. De hänför denna förändring till globala värdekedjors framväxt och konstaterar att ju mer ett land är involverat i globala värdekedjor, desto svagare effekt har en växelkursförändring.⁷ En regering eller centralbank som försöker åstadkomma en snabb konkurrensförbättring – ”kick-starta ekonomin” – genom en växelkursförsvagning kommer att finna att åtgärden är mindre effektiv än förr.⁸

I USA brukar Kina regelmässigt angripas i den populärpolitiska debatten för att på ett manipulativt sätt hålla en alltför låg växelkurs och därmed gynna sina exportörer och skada amerikanska producenter. Men numera driver kinesiska och amerikanska företag ofta export och import samtidigt och som deltagare i globala värdekedjor. Mer sammantvinnade länder innebär mer komplicerade samband och handelsmönster såväl *upstream* som *downstream* i värdekedjorna. Effekten av valutamanipulationer – i den mån de finns – blir ett komplicerat räknestycke med osäkert slutresultat.

Inget har minskat världsfattigdomen lika snabbt och effektivt som fattiga länders ökade deltagande i internationell handel med industrivaror och tjänster. Världshandelns tillväxt och antalet deltagande länder har stimulerats bl a av framväxten av globala värdekedjor. När världshandeln och globala värdekedjors tillväxt stagnerar minskar möjligheterna för deltagare i världshandeln att etablera sig och utvecklas som handelsnationer, exploatera sina komparativa fördelar och genom egna strukturreformer minska fattigdom.

Import av kunskap försvåras

För det tredje: Handel är bärare av ny teknik och nya sätt att organisera ekonomisk verksamhet. Import innebär tillgång till både etablerad kunskap och nya idéer. Det kan gälla produktion och dataflöden, transporter, finansiering, tillgång till e-handel, handelsstödjande lokala investeringar och efterleveransservice. Sådant är ofta inbäddat i handeln med mer sofistikerade varor och tjänster och olika former av kunskapsimport kan ingå i köparens kravspecifikation. (Tekniköverföring sker naturligtvis även genom

⁷ Se Ahmed m fl (2015). Denna rapport innehåller även en kort litteraturgenomgång och referenser.

⁸ I diskussionen om Sveriges deltagande i eurosamarbetet (EMU) har ett nationalekonomiskt argument varit att Sverige måste kunna devalvera sin valuta om landet drabbas av en sk asymmetrisk chock. Med Sverige djupt involverat i globala och europeiska värdekedjor förlorar detta argument i betydelse.

utländska direktinvesteringar i lokalt baserad produktion.) Stagnerad handel medför sålunda mindre kunskapsimport, vilket slår mot ett lands produktivitet utveckling och långsiktiga tillväxt.

Sammanfattningsvis, om handelns tillbakagång i världsekonomi skulle visa sig vara bestående kan konsekvenserna bli allvarliga, särskilt för fattigare länder som får en mer begränsad tillväxtpotential. Möjligheterna att häva fattigdom och utanförskap blir mindre, samtidigt som de globala klyftorna i inkomst och välstånd blir fortsatt djupa.

2. Varför minskar världshandelns tillväxttakt?

Flera förklaringar, som diskuteras nedan, brukar anföras för handelns lägre ökningstakt och de utesluter inte varandra. Men de duger knappast som heltäckande förklaringar.

De stora handelsnationernas BNP-tillväxt är lägre efter den stora finansiella krisen 2008–09. Vi lever alltjämt i skuggan av denna *The Great Recession*, som har skadat världens – särskilt Europas – ekonomier för lång tid och med bestående förluster i form av lägre BNP och kapitalstock.⁹ Men enbart en hänvisning till den utdragna recessionen förklarar inte varför BNP-tillväxten i världen dessutom förefaller ha blivit mindre handelsintensiv (dvs att utrikeshandelns inkomstelasticitet långsiktigt skulle ha fallit).

Kina

En bidragande orsak till lägre tillväxt i världshandeln är att världens i dag största handelsnation – Kina – sedan flera år har en lägre årlig BNP-tillväxt, 5–7 procent, efter mer än 30 år med nära 10 procents genomsnittlig årlig tillväxttakt. Därtill har BNP-tillväxten i Kina fått en ändrad sammansättning: en mindre handels- och investeringsintensiv tillväxt, mer inriktad på varu- och tjänsteproduktion och mindre på råvaror.

I mitten av 1990-talet beräknades så mycket som 60 procent av Kinas export ha utgjorts av import, men den andelen har nu nästan halverats till ca 35 procent.¹⁰ Kanske kan Kina sägas ha kommit ikapp den rikare omvärlden och ha gått in i ett långsiktigt skede med mindre import av investeringsvaror och i stället mer inhemsk produktion för inhemsk konsumtion, dvs *mindre utrikeshandel*. Möjligen går världsekonomin därmed tillbaka till en långsiktigt lägre tillväxttakt.¹¹

Den här effekten förstärks om löneökningarna i Kina – särskilt i kustprovincerna – medför att tillverkning flyttar tillbaka till länder som USA, Japan och EU. Sådan återflyttning av produktion är visserligen omtalad i pressen, men dess omfattning är oklar, och samtidigt finns trenden att till-

⁹ För en komprimerad översikt och några bra referenser, se Wolf (2015a).

¹⁰ Se Flanders (2015). Sannolikt är författarens källa *World Trade Monitor*.

¹¹ Kinas statistik är inte alltid lättbegriplig. Sålunda anges i officiell statistik att 44 procent av BNP används för investeringar och ändå är BNP-tillväxten blygsamma 5 procent. Det vittnar om synnerligen låg avkastning på investeringar, vilket bör leda till en snabbt minskad andel investeringar, eller så är statistiken fel. Se Wolf (2015b).

verkning – bl a i regionala värdekedjor – flyttar till länder med lägre löner, som Laos, Thailand, Kambodja, Bangladesh m fl. Nettoeffekten på världshandeln av Kinas löneökningar är än så länge oklar.

Lägger man till Kinaförklaringen att Östeuropa och Ryssland som handelsnationer började komma ikapp andra industriländer under 1990-talet, och blev normala marknadsekonomier, får man två samverkande övergångsförklaringar till att världshandeln i relation till globala BNP först har ökat och sedan – efter ca tre decennier – har fallit till en lägre långsiktig takt.

Det som är något besvärande med dessa förklaringar är dock att några tidiga snabbväxande länder, som Korea, Singapore, Hong Kong och Taiwan, samtidigt har fortsatt som starka handelsnationer med tillväxt i inhemsk konsumtion och övergång till tjänstesamhällen. Det finns knappast belägg för någon ”lag” som skulle säga att BNP under ett visst utvecklingsskede är särskilt utrikeshandelsberoende, för att sedan falla tillbaka.

Den långa sikten – avtagande avkastning på globala värdekedjor

Som har betonats är framväxten av globala värdekedjor en viktig orsak till att världshandeln har ökat snabbare än världens BNP de senaste decennierna. Men som på andra områden finns det rimligen avtagande avkastning med att splittra upp produktionen i olika led i olika länder. På riktigt lång sikt, när handelshinder har försvunnit, bör därför ökningen i världshandeln bromsas upp, om inte preferenserna hos konsumenter och företag ändras till förmån för importerade varor och tjänster.

Asymmetrisk effekt av valutafall

Flera av länderna i gruppen tillväxtmarknader (*emerging markets*) har haft kraftigt fallande valutor och en svag tillväxt under senare år. Det beror på ekonomisk vanskötsel, ett stort råvaruberoende samtidigt som råvaru- och oljepriser har fallit, bl a på grund av Kinas lägre efterfrågan. Exempel är Ryssland, Brasilien, Indien, Sydafrika, Indien, Mexiko, Nigeria och Indonesien.¹²

Enligt läroboken medför en depreciering, på kort sikt, att importen bromsas och exporten ökar. Det mönstret verkar dock inte stämma för dessa länder. Jo, importen bromsas, men exporten ökar inte, eller bara långsamt (räknat i volym).¹³ Det förefaller sannolikt att det är lättare för företag att snabbt skära ned importen än att öka exportförsäljningen när valutan deprecieras. Slutresultatet av en sådan asymmetrisk reaktion på deprecieringar kan då bli en minskad import (räknat i volym). Om landets exportföretag ingår i globala värdekedjor, där import är en förutsättning för export, understryks svårigheten att öka exporten och kick-starta ekonomin genom

¹² Utvecklingen i Kina har en dubbelt negativ påverkan på Ryssland. Ryssland är en stor råvaruexportör och drabbas därför av de fallande priser som Kinas minskade efterfrågan medför, och av Rysslands export går en stor andel till Kina.

¹³ Se preliminära beräkningar och resonemang av Johnson och Whiffin (2015).

en depreciering. Man får dock anta att utbudet på litet längre sikt förmår öka som svar på ökad lönsamhet, men det kan kanske ta många år innan volymeffekten helt mognat ut.

Tekniska förändringar

Möjligheten att närmast gratis överföra information, data och därmed tjänster över stora avstånd kan leda till minskad handel. Det finns rimligen allt större tekniska möjligheter att replikera, korta och koncentrera värdekedjor till färre länder, kanske t o m till de höglöneländer där de färdiga varorna säljs. En sådan tendens förstärks av företags försök att undvika områden som präglas av dagens tendens till globalt ökad politisk osäkerhet och ekonomisk instabilitet. Sammantaget leder detta till mindre internationell handel, eller till att handeln koncentreras mer till politiskt och ekonomiskt stabila länder.

3. Slutsatser

Världshandeln förefaller växa långsammare än tidigare. Detta är en allvarlig utveckling eftersom det minskar möjligheterna till välståndsökning, särskilt i fattiga länder som med en snabbare tillväxt i världens BNP och världshandel lättare kan exploatera sina komparativa fördelar.

Flera orsaker till den avstannade tillväxten i världshandeln brukar anföras, men tydliga och heltäckande förklaringar finns knappast ännu. Dock med ett undantag – Kinas först ökade och sedan minskade inriktning på internationell handel.

Globaliseringen av världshandeln har planat ut sedan år 2000, men den är knappast på reträtt. Frågan är vad man kan göra åt saken. Arbetet sedan andra världskriget med att främja ökad världshandel genom multilaterala frihandelsavtal inom Gatt och WTO har kommit till vägs ände. Horn (2015) diskuterar detta. Trenden i dag är att främja ökad handel genom skapandet av djupare frihandelsavtal mellan politiskt likasinnade och ekonomiskt likartade länder. Fokus i två ännu ofärdiga avtal över Stilla havet och Nordatlanten, dvs TPP och TTIP, ligger på liberaliserande åtgärder inför gränsen, gällande t ex inhemska regleringar. USA och stora handelsnationer ingår bland TPP- och TTIP-länderna, men med viktiga undantag, som Kina och flera länder i Brics-gruppen.

Förutom denna hotande och potentiellt mycket problematiska diskriminering av utanförstående länder är Kina extra diskriminerat av USA, EU och flera andra länder genom att det inom WTO i dag är tillåtet att vidta särskilda åtgärder mot import från Kina. Ett exempel är krav från importländer som USA och EU på högre priser på export från Kina genom s k antidumpingavgifter.¹⁴ Möjligheten finns eftersom Kina gick med på att klassificeras som icke-marknadsekonomi (*non-market economy status*) vid

¹⁴ Dessa avgifter är dessvärre oftast framräknade på ett tämligen godtyckligt sätt och är samhällsekonomiskt kostsamma. Se Kommerskollegium (2013b).

landets inträde i WTO för 15 år sedan. I december 2016 ska dock denna extra diskrimineringsmöjlighet försvinna, men redan nu rustar sig protektionistiska intressen i EU och USA för att förlänga och försvåra för Kinaimport även efter 2016.

Ahmed, S, M Appendino och M Ruta (2015), "Depreciations without Exports? Global Value Chains and Exchange Rate Elasticity of Exports", Policy Research Working Paper 7390, Världsbanken, Washington, DC.

Anderson, J och E van Wincoop (2003), "Gravity with Gravititas: A Solution to the Border Puzzle", *American Economic Review*, vol 93, s 170–192.

Constantinescu, C, A Mattoo och M Ruta (2015), "The Global Trade Slowdown", i Hoekman, B (red), *The Global Slowdown: A New Normal?*, CEPR Press, London.

Escait, H och S Miroudot (2015), "World Trade and Income Remain Exposed to Gravity", i Hoekman, B (red), *The Global Slowdown: A New Normal?*, CEPR Press, London.

Financial Times (2015), "World Trade Heads for Weakest Trade Since 2009", *Financial Times*, 24 november 2015.

Flanders, S (2015), "The Warning Signs of Trade Stagnation", *Financial Times*, 29 juli 2015.

Gagnes, B, A C Ma och A V Assche (2015), "Global Value Chains and the Trade Income Relationship: Implications for Recent Trade Slowdown", i Hoekman, B (red), *The Global Slowdown: A New Normal?*, CEPR Press, London.

Hoekman, B (red) (2015), *The Global Slowdown: A New Normal?*, CEPR Press, London.

Horn, H (2015), "Innebär TTIP och TPP att

WTO är passé?", *Ekonomisk Debatt*, årg 43, nr 5, s 6–18.

Johnson, S och A Whiffin (2015), "FT Study Shows Danger to Global Trade from EM Currency Weakening", *Financial Times*, 31 augusti 2015.

Kommerskollegium (2013a), *Världshandeln i 21:a århundradet*, Kommerskollegium, Stockholm.

Kommerskollegium (2013b), *Do EU Producers and the EU Economy Really Benefit from Anti-Dumping Policy?*, Kommerskollegium, Stockholm.

Lau, L och J Park (2015), "Productivity Lessons for Asia's Tiger Cubs", *East Asia Forum Quarterly*, vol 7, s 39–40.

OECD (2015), *Trade in Value Added (TiVA)*, databas, OECD, Paris.

Veenendaal, P, H Rojas-Romagosa, A Lejour och H Kox (2015), "A Value-Added Trade Perspective on Recent Patterns in World Trade", i Hoekman, B (red), *The Global Slowdown: A New Normal?*, CEPR Press, London.

Wolf, M (2015a), "In the Long Shadow of the Great Recession", *Financial Times*, 10 november 2015.

Wolf, M (2015b), "Why Worries about China Make Sense", *Financial Times*, 25 augusti 2015.

WTO (2015), *Annual Report*, WTO, Washington, DC.

REFERENSER